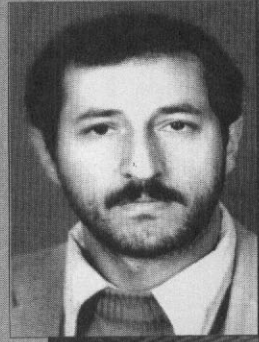

اشاره

□ زکریا مهرور - کرج

در نوشته ای که می آید سیر داستان نویسی ایران را، بویژه در دوران معاصر به کوتاهی می خوانید. نویسنده ۱۸ نوع داستان را در دوره ی اخیر ایران بررسی کرده است. اگرچه کشیدن خطوطی کاملاً تیره و مشخص میان انواع داستان ناممکن است و امکان تداخل هر حوزه در دیگری موجود، اما برای شناخت هر پدیده ای، محقق ناگزیر از تقسیم بندی و ایجاد خطوط مرزی است. سابقه و ویژگی های هر یک از انواع هجده گانه نیز به کوتاهی و روشنی توضیح داده شده است.

نویسنده ی مقاله آقای زکریا مهرور متولد ۱۳۳۷ با ۲۵ سال سابقه اکنون دبیر دبیرستان های کرج و مدرس دوره های ضمن خدمت این شهرستان است. مهرور مدرک کارشناسی ارشد زبان و ادب فارسی از دانشگاه آزاد کرج دارد. از وی مقالاتی در مجله ی رشد زبان و ادب به چاپ رسیده است.

***

اوضاع نابه سامان اجتماعی و تبلیغ و تهییج احساسات ملی گرایانه به کار گرفته شد.

نخستین نمونه ی رمان تاریخی «شمس و طغرا» از محمدباقر خسروی (۱۲۶۶-۱۳۳۸ ه. ق) است سپس «عشق و سلطنت» یا «فتوحات کورش کبیر» (۱۲۹۷ ه. ش) از شیخ موسی کیودرآهنگی، «دام گستران» یا «انتقام خواهان مزدک» (۱۳۰۴-۱۲۹۹ ه. ش) از میرزا حسن خان بدیع نصرت الوزاره و ...

در سال های پس از ۱۳۰۰ صنعتی زاده ی کرمانی «داستان مانی نقاش» (۱۳۰۵)، حیدرعلی کمالی «مظالم ترکان خاتون» (۱۳۰۷) و «لازیکا» (۱۳۰۹) و محمدحسین رکن زاده آدمیت «دلبران تنگستانی» (۱۳۱۰) و رحیم زاده ی صفوی «نادرشاه» (۱۳۱۰) و شین پرتو «پهلوان زند» (۱۳۱۲) و صادق هدایت «مازیار» (۱۳۱۲) و زین العابدین مؤتمن رمان ده جلدی «آشیانه ی عقاب» (۱۳۱۸) را با مایه های رمانتیک نوشتند.

در دهه ی سوم رمان تاریخی به عرصه ی روزنامه ها و مجلات کشیده شد و آثار ابراهیم مدرس و حسین مسرور نویسنده ی ده نفر قولباش (۱۳۲۷) و برخی از آثار حسینقلی مستعان در آنها رقم زده شد. در دهه ی چهارم سعید نفیسی با شیوه ای جدید آثار تاریخی را در قالب داستان های کوتاه و نثری لطیف در مجموعه ای به نام «ماه نخشب» (۱۳۳۴) منتشر نمود. از رمان های تاریخی دهه ی چهارم «ده مرد رشید» (۱۳۳۵) و «قیام اسمعیلیه» (۱۳۳۶) از شاپور آریز نژاد و «شعله ی جاویدان» یا «رستاخیز مزدک» (۱۳۳۳) و «افسانه ی قاجار» (۱۳۳۵) و «درپس پرده» (۱۳۳۷) از احمد احرار است.

در دهه ی پنجم چند اثر از احمد احرار از جمله «بانوی سربدار» (۱۳۴۳) و «مردی از جنگل» (۱۳۴۶) نشر یافت و ناصر نجمی «رستاخیز مازیار» (۱۳۴۴) و «بانوی دیلمی» (۱۳۴۴) را نوشت. پس از این دهه رمان تاریخی فروکش کرد. و بعد از انقلاب اسلامی در چهره ی داستان های مذهبی-تاریخی و سریال های تلویزیونی روی نمود.

در دهه ی هفتم برخی از آثار احمد احرار از جمله «ملکه ی خون آشام» (۱۳۶۴)، «افسانه ی شجاعان» (۱۳۶۵)، «شاهین سپید» (۱۳۶۴)، «شیطان سبز» (۱۳۶۴) و «بهار و خون و افیون» (۱۳۶۵) منتشر شد. نیز رضا جولایی آثاری متأثر از این شیوه آفرید؛ از جمله «حکایت سلسله ی پشت کمانان» (۱۳۶۲)

سرزمین ما از چند هزاره ی پیش سرزمین قصه بوده است اما از پیدایی داستان نوین بیش از یک سده نمی گذرد. در طی این یک سده، داستان از لحاظ مضمون و سبک و قالب، جلوه ها و نمودهای متنوع یافته است و داستان نویسان مکتب ها و شیوه های مختلف را آزموده اند.

از لحاظ مضمون، ادبیات داستانی نوین از آغاز، انتقادی-اجتماعی بوده و به ناگزیر از واقعیات جاری روزگار خود متأثر؛ سرگذشت یوسف شاه سراج (فتحعلی آخوندزاده) سیاحت نامه ی ابراهیم بیگ (حاج زین العابدین مراغه ای) مسالک المحسنین (عبدالرحیم طالب زاده ی تبریزی) نمایشنامه های میرزا آقا تبریزی و ... پر از جنبه های انتقادی هستند.

با گسترش داستان نویسی و تنوع در سبک و قالب به تدریج از مضمون انتقادی کاسته و بر جنبه های ادبی-هنری (زیباشناختی) و فلسفی و مرامی افزوده شد.

قالب داستان نیز تنوع چشمگیری داشته است. از لحاظ سبک نیز تنوع بسیار است. نخستین داستان ها متأثر از رمانتیک و مکتب رمان های تاریخی هستند. سپس رئالیسم از وجوه مختلف و سوررئالیسم و ناتورالیسم نمود می یابند. نمونه های از رمان های تمثیلی و نمادین نیز دیده می شود.

گفتار حاضر بر آن است که اصلی ترین جریان های داستان نگاری معاصر را از جنبه های مضمون و سیر تاریخی پیش روی خواننده بدارد و با نگرش بر کلیت این جریان ها و تأمل در آن ها به عمومی ترین ویژگی های داستان معاصر اشاره نماید.

۱- رمان تاریخی

رمان تاریخی نخستین جلوه ی داستان نگاری نوین است و پیامد آشنایی ایرانیان با رمان تاریخی اروپایی. نخستین ترجمه های ایرانیان از ادبیات داستانی اروپا نیز ترجمه ی این نوع رمان هاست.

رمان تاریخی از همان آغاز پیدایی دارای معایب فنی و اشتباهات فراوان تاریخی بود اما ظهورش به مثابه ی حلقه ی رابط ادبیات داستانی قدیم و جدید اهمیت فراوان دارد.

رمان تاریخی از رمان های جهت دار است زیرا از همان آغاز در خدمت مقاصد سیاسی و مرامی نویسندگانش قرار گرفت و در جهت یادآوری عظمت کهن و مقایسه ی گذشته و حال و انتقاد از حکومت های وقت و

نگاهی بر سیر داستان معاصر

سیمین دانشور، فریدون تنکابنی، احمد محمود، محمود دولت آبادی، محمود گلاب درّه‌ای، ناصر شاهین‌پر، اصغر الهی، هرمز شهدادی و غلامحسین ساعدی از آنانند.

مشهورترین داستان‌های این سال‌ها «سال‌های اصغر» (۱۳۵۷) از ناصر شاهین‌پر و «مادرم بی بی جان» (۱۳۵۷) از اصغر الهی و «پرگاه» (۱۳۵۳) از محمود گلاب درّه‌ای است. در این دو دهه دامنه‌ی داستان اجتماعی به داستان‌های اقلیمی، افسانه‌های اجتماعی و داستان‌های روستایی کشیده شد؛ علاوه بر این‌ها پس از انقلاب اسلامی داستان اجتماعی در قالب رمان سیاسی و رمان‌های مربوط به انقلاب و جنگ پدید آمد. در رمان جریان سیال ذهن هم مسایل اجتماعی با زبانی کنایی و رمزآلود و نمادین مطرح شدند.

۳. داستان‌های سور رئالیستی و روان کلوانه

این داستان‌ها با هدایت آغاز شدند و تأثیر عمیق اما کم دامنه‌ای بر ادبیات داستانی گذاردند زیرا هیچ کس جز خود هدایت توانست در این زمینه به فرازی بایسته دست یابد. ادامه‌ی این راه پس از هدایت به ادبیات پوچی و سوررئالیسم کم سویی منجر شد که با ظهور جریان نیرومند داستان اجتماعی در دهه‌ی سوم و پس از آن به حاشیه رانده و فراموش گردید؛ هر چند آثار هدایت هرگز از دید نویسندگان دور نماند.

از بهترین نمونه‌های آثار هدایت در این زمینه «زنه به گور» (۱۳۰۹)، «سه قطره خون» (۱۳۱۱) و «بوف کور» (۱۳۱۵) است پس از هدایت صادق چوبک، جعفر شریعتمداری، محمود کیانوش، ناصر نیر محمدی، امیر گل‌آرا، باباپورمقدم، بهمن فرسی و ابراهیم گلستان برخی به شیوه‌ی هدایت و برخی به شیوه‌ی پوچی نویسان به ادبیات فرا واقع‌گرایی و حتی ادبیات غیرمتعهد روی آوردند. از این میان ابراهیم گلستان به شیوه‌ی نویسندگان امریکایی متمایل شده، به راهی دیگر روی آورد و چوبک با طرح ناتورالیسم تند و گاه هرزه‌نگارانه‌ی خود از پوچی نویسان جدا شد. برخی نیز مانند کیانوش به واقع‌گرایی پرداختند. بقیه داستان‌هایی آفریدند که پایه و مایه‌ی آن‌ها بیهودگی، رنج و اندوه بود. شخصیت‌های داستانی اینان هراس زده، ترس خورده و در معرض تهدیدها و تزلزل‌های اجتماعی هستند و عصیان پوشالی آن‌ها علیه زندگی با شکستن خود در افیون و پوچی و لذت‌جویی و گریز و انزوا همراه است

۲. رمان اجتماعی

دومین جلوه‌ی داستان‌نویسی نوین ظهور رمان‌های اجتماعی است. رمان اجتماعی از گزارش‌های ساده و واقع‌گرایانه آغاز شده و به شناسایی و تحلیل جامعه رسیده و دایم در حال تجربه و رشد و تعالی بوده است. توصیف روابط برونی، تحولات اجتماعی و مناسبات اقتصادی و فرهنگی اساس این داستان‌ها را می‌سازد و موضوع آن‌ها زندگی مردم است. نویسنده‌ی رمان اجتماعی آرزو و خواهش دادگری و پیشرفت اجتماعی را همراه با انتقاد از شرایط موجود چاشنی رمان خود می‌کند.

از یک دیدگاه کلی رمان‌های سیاسی، افسانه‌نگاری‌های اجتماعی، داستان‌های اقلیمی، داستان‌های شهری و ... در رده‌ی داستان‌های اجتماعی قرار دارند.

از نخستین نمونه‌های این نوع، رمان «تهران مخوف» (۱۳۰۴) از مشفق کاظمی است. آثار عباس خلیلی از جمله «روزگار سیاه» (۱۳۰۳) و نیز «مجمع دیوانگان» (۱۳۰۳) از صنعتی زاده و «شهرناز» (۱۳۰۵) از یحیی دولت‌آبادی در دهه‌ی نخستین قرن حاضر جزء این جریان است. از ۱۳۰۰ به بعد توجه به زنان و ادارات و فساد طبقات اشراف در داستان‌های اجتماعی افزایش یافت و در دهه‌ی دوم آثاری مانند «زیبا» (۱۳۱۲) از محمد حجازی، «فرنگیس» (۱۳۱۰) از سعید نفیسی و «فته» (۱۳۲۲) از علی دشتی با چنین مضامینی نوشته شد. همچنین محمد مسعود در «تفریحات شب» (۱۳۱۱) و در «تلاش معاش» (۱۳۱۲) به جوانان و کارمندان پرداخت و در آثارش دیدی رمانتیک وار با رنگی از یأس و نومی‌ی نشان داد.

در دهه‌ی سوم هدایت «حاجی آقا» (۱۳۲۴) را با سبک واقع‌گرایانه‌ی انتقادی نوشت و طبقه‌ی بورژوازی ایران را در داستان ترسیم نمود. این اثر ته رنگی از انتقاد علیه دسیسه‌بازی‌های ثروتمندان و طبقه‌ی حاکمه‌ی دوره‌ی رضاخان را با خود دارد البته با رنگ و لعاب بدبینی و هجونگاری. در دهه‌ی چهارم شاخص‌ترین چهره‌ی اجتماع پردازان آل احمد است با مشهورترین رمانش مدیر مدرسه (۱۳۳۷) و مجموعه داستان‌های کوتاه «از رنجی که می‌بریم» (۱۳۲۶) «زن زیادی» (۱۳۳۱) و ...

در ۱۳۴۰ علی محمدافغانی «شهر آهوخانم» را منتشر کرد. بسیاری این اثر را نقطه‌ی عطفی در رمان اجتماعی و واقع‌گرایانه می‌دانند اما این رمان حجیم نیز از پیرایه‌های زاید بر کنار نیست.

در دهه‌ی پنجم و ششم چند داستان‌نویس اجتماع‌نگار چهره نمودند:

۴- داستان‌های بازاری و عامه‌پسند پاورقی نویسان

پاورقی نویسان نخست تحت تأثیر مکتب رمانتیسیم فرانسه، زمان و مکان داستان‌های خود را در حوزه‌ی تاریخ و زندگی عامه انتخاب کردند. پاورقی‌ها در شیوه‌ی نگارش و بیان ماجراها همانند ادبیات عامه، ساده و بی‌پیرایه هستند و با نثری روشن و همه‌فهم نوشته می‌شوند و تخیل نویسنده در سطح درک خواننده است و ساخت و پرداخت و پیرنگ (طرح) سست دارند. منبع الهام نویسندگان پاورقی دو چیز است: ۱- وقایع روزمره با مضامینی چون عشق، حادثه و جنایت ۲- تاریخ با قهرمانانی که عموماً انگیزه‌ی حرکت و کنش آن‌ها عشق است یا طرح عدالتی ذهنی و سطحی.

رمان‌های پاورقی از دل رمان تاریخی سر درآوردند و گاه همانند مانعی در برابر گسترش ادبیات مردمی و متعهد ایستادند.

از نخستین پاورقی نویسان حسینقلی مستعان بود با اثر مشهورش «آفت» (۱۳۳۶-۱۳۳۰) و جز او جواد فاضل، ابراهیم مدرسی، حکیم الهی، لطف‌الله ترقی، مسرور و ...

فاضل با بیش از پنجاه اثر و مستعان با بیش از چهل اثر و حکیم الهی با چند اثر پر سر و صدا از همه مشهورترند.

در دهه‌ی چهارم مجید آرین، سبکتکین سالور، امیر عشیری، حکیم عراقی، نصرت رحمانی، منوچهر مطیعی و ... به جمع پاورقی نویسان پیوستند. در همین دهه حسین مدنی «اسمال در نیویورک» (۱۳۳۳) و حکیم عراقی «ولگردان تهران» (۱۳۳۳) را نوشتند.

در دهه‌ی پنجم غیر از این‌ها ر. اعتمادی و قاضی میرسعید از منادیان ادبیات مبتدل جزء پاورقی نویسان بودند.

پس از انقلاب اسلامی در اواخر دهه‌ی هفتم برخی نویسندگان آثاری با بین‌مایه و ساختاری ضعیف آفریدند. فهیمه رحیمی و نسرین ثامنی از این دستند. همچنین در این دهه توجه به آثار شبه داستانی ذبیح‌الله منصوری گسترش یافت. به‌طور کلی در این سال‌ها توجه‌عده‌ای خوانندگان به رمان‌های پرحادثه با صحنه‌های شگفت و غریب معطوف شد و عقل‌گریزی و فال و طالع‌بینی و مکتب‌ذن و عرفان سرخ‌پوستی مورد استقبال واقع گردید. در یک کلام رمان و داستان آئین‌خانه‌ای که هدفی جز سرگرمی ندارد رواج یافت که خود نمودی از گرایش‌های بیمار در ادبیات داستانی معاصر است. شاید توجه برخی نویسندگان به مکاتب ادبی غیر رئالیستی و مدرن و جریان سیال ذهن و ... نتیجه‌ی احساس نیاز به پاسخ‌گویی خواهش و پسند عمومی و حتی طبع بیمارگونه‌ی شبه روشنفکران گریزان از واقعیات جاری اجتماعی باشد.

۵- داستان کوتاه

داستان کوتاه با جمال زاده در مجموعه‌ی «یکی بود یکی نبود» (۱۳۰۰) آغاز شد و با هدایت در مجموعه‌های «زنده به گور»، «سه قطره خون»، «سایه روشن» و «سگ ولگرد» به شکفتگی رسید. بزرگ علوی نیز در این زمینه مجموعه‌ی «چمدان» (۱۳۱۳) را منتشر کرد.

در دهه‌ی سوم آل احمد با مجموعه‌های «دید و بازدید» (۱۳۲۴) از رنجی که می‌بریم» (۱۳۲۶) «سه‌تار» (۱۳۲۷) «زن زیادی» (۱۳۳۱) به

داستان کوتاه پرداخت و صادق چوبک ناتورالیزم را به قالب داستان کوتاه کشاند از جمله آثار او در این دهه «خیمه شب بازی» (۱۳۲۴) «اتری که لوطیش مرده بود» (۱۳۲۸) و «چرا دریا طوفانی شد» (۱۳۲۸) است.

در دهه‌ی چهارم بهرام صادقی با دو شیوه‌ی طنز و افسانه‌نگاری به داستان کوتاه روی آورد و ابراهیم گلستان مجموعه‌ی شکار و سایه (۱۳۳۴) را نوشت و صادق چوبک «روز اول قبر» (۱۳۴۲) و «چراغ آخر» (۱۳۴۴) را منتشر ساخت.

در دهه‌ی پنجم ابراهیم گلستان مجموعه‌های «جوی و دیوار تشنه» (۱۳۴۶) و «مدومه» (۱۳۴۸) را در قالب داستان کوتاه پرداخت و هوشنگ گلشیری مجموعه‌ی «مثل همیشه» (۱۳۴۷) را منتشر کرد.

پس از انقلاب اسلامی داستان کوتاه نویسی رواج بسیار یافت و داستان کوتاه نویسان به آفاق جدیدی دست یافتند به طوری که فقط درباره‌ی انقلاب و جنگ بیش از دو هزار داستان کوتاه پدید آمد و چندین مجموعه برای معرفی و نقد داستان کوتاه ترتیب داده شد از جمله گاهنامه‌ی داستان در چند دفتر به کوشش محسن سلیمانی (۱۳۶۸) گزیده‌ی ده سال داستان نویسی در انقلاب اسلامی به کوشش ابراهیم حسن بیگی (۱۳۶۸) مجموعه داستان‌های کوتاه به کوشش فریدون عموزاده خلیلی (۱۳۶۸) و (۱۳۶۹) و شکوفایی داستان کوتاه در دهه‌ی نخستین انقلاب (۱۳۷۳) از صفدر تقی‌زاده و ...

مشهورترین نویسندگان این مجموعه‌ها اینانند:

نادر ابراهیمی، اصغر الهی، قیصر امین‌پور، ابراهیم حسن بیگی، اکبر خلیلی، محسن سلیمانی، نقی سلیمانی، سیدمهدی شجاعی، هوشنگ عاشورزاده، محمود گلاب‌دره‌ای، هوشنگ گلشیری، احمد محمود، عباس معروفی، محسن مخملباف و ...

۷- داستان‌های سیاسی

شاخه‌ای از رمان‌های اجتماعی از آغاز با دیدی سیاسی و انتقادی نوشته شده‌اند، «سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ» و «مسالک المحسنین» از داستان‌واره‌های عصر مشروطه از نخستین‌ها هستند. «تهران مخوف» و «زینا» نیز با توجه به افشای وقایع سال‌های قبل از ۱۳۰۰ بار سیاسی ویژه‌ای دارند.

در دهه‌ی سوم با سقوط رضاخان ادبیات زندان نشر یافت مانند:

«پنجاه و سه نفر» (۱۳۲۱) از بزرگ علوی

در دهه‌ی چهارم سعید نفیسی رمان «نیمه راه بهشت» (۱۳۳۱) را نوشت و علوی در «چشم‌هایش» (۱۳۳۱) عشق و سیاست را درهم آمیخت و داستانی رمانتیک وار علیه دیکتاتوری رضاخان پدید آورد.

در دهه‌ی پنجم سیمین دانشور در «سوشون» (۱۳۴۸) به سیاست در سال‌های آغاز جنگ دوم جهانی در ایران پرداخت.

در دهه‌ی ششم احمد محمود در «همسایه‌ها» (۱۳۵۳) به مساله‌ی نهضت ملی نفت در جنوب توجه نمود و اثری درخور اعتنا آفرید.

پس از انقلاب اسلامی احمد آقایی «چراغانی در باد» (۱۳۶۸) را درباره‌ی نهضت ملی نفت و مسایل سیاسی روشنفکران نوشت و رضا برهنی «آواز کشتگان» (۱۳۶۰) و «رازهای سرزمین من» (۱۳۶۶) را

درباره‌ی انقلاب و سیاست تحریر کرد. در آثار اسماعیل فصیح نیز سیاست جای ویژه‌ای دارد.

در دهه‌ی هشتم سیمین دانشور رمان «جزیره‌ی سرگردانی» (۱۳۷۲) را با مضمون سیاست و مبارزات نسل پیش از انقلاب با رژیم سلطنتی نوشت.

۷- داستان‌های افسانه‌ای-اجتماعی

آفرینش داستان‌هایی که بن‌مایه‌ی اسطوره‌ای و افسانه‌ای دارند، در ادبیات معاصر به صورت یک جریان مشخص پس از کودتای ۱۳۳۲ صورت گرفت. افسانه‌پردازان به گذشته نظر می‌افکنند و حوادث روزگار خود را در قالب زمان و مکان‌های دور می‌ریزند و قهرمانان خود را به جست‌وجوی عصر طلایی برمی‌انگیزند تکرار تاریخ، عشق، غریزه و هوس، احساس زیبایی، گناه و خشم خدا، فریب‌کاری شیطان و شاهان، جنگ‌ها، افسون‌کاری‌های زنان و ... مضامین آثار آنان است.

شاخص‌ترین داستان اسطوره‌ای «یکلیکا و تنهایی او» (۱۳۴۴) از تقی مدرسی و «ملکوت» (۱۳۵۱) از بهرام صادقی است.

در نوعی دیگر از افسانه‌پردازی داستان نویسان به عوالم قهرمانان عامه و حیوانات و دیگر موجودات می‌روند و با زبان استعاری به طرح مسایل اجتماعی می‌پردازند.

از نخستین نمودهای افسانه‌های اجتماعی «قضیه‌ی زیربته» (۱۳۲۲) و «آب زندگانی» (۱۳۲۳) از صادق هدایت می‌باشد که علیه هیأت حاکمه‌ی ایران و فاشیسم است.

در دهه‌ی چهارم پس از کودتا نویسندگان بسیاری ماجرای شکست نهضت ملی و روشنفکران و آرزوهای آنان را در قالب افسانه ریختند. این نویسندگان برای گریز از استبداد به گذشته‌های افسانه‌ای، خیال‌پردازی، روزگار کودکی، طبیعت، رویا و اغراق روی آوردند. آل احمد، بهرام صادقی و نادر ابراهیمی از افسانه‌نگاران این دهه‌اند. آل احمد «سرگذشت کندوها» (۱۳۳۷) و «نون والقلم» (۱۳۴۰) را آفرید. بهرام صادقی «هفت گیسوی خونین» (۱۳۳۹) و چند اثر دیگر را همراه با طنزی لطیف در مجله‌ی سخن منتشر کرد. نادر ابراهیمی نیز «خانه‌ای برای شب» (۱۳۳۸) را نوشت. هم‌چنین عباس حکیم در مجموعه‌ی «گل ریواس» (۱۳۳۹) و ایرج پزشک‌نیا در «خرگوش‌ها» (۱۳۳۵) به این شیوه پرداختند.

از دهه‌ی ششم افسانه‌نگاری‌های اجتماعی فروکش کرده، پس از انقلاب هیچ‌گاه به وسعت دهه‌های چهارم و پنجم نرسید. در حقیقت داستان‌های افسانه‌ای عموماً به حوزه‌ی ادبیات کودکان رانده شد.

۸- داستان‌های اقلیمی و روستایی

در داستان‌نگاری نو به روستاها و سرزمین‌های مختلف توجه بسیار شده است.

بزرگ علوی در «گیله‌مرد» و جمال زاده در «شورآباد» (۱۳۴۱) و آل احمد در «نفرین زمین» (۱۳۴۶) و ... به گونه‌ای کلی و عام به روستاها پرداختند سپس غلامحسین ساعدی در «عزاداران بیبل» (۱۳۴۳)، «اهل هوا» (۱۳۴۵)، «توپ» (۱۳۴۷) و «ترس و لرز» (۱۳۵۲) به این موضوع

توجه نمود.

از دیگر نویسندگانی که داستان‌های اقلیمی و روستایی آفرینند اینانند:

تقی مدرسی با رمان «شریف جان شریف جان» (۱۳۴۴)، ناصر شاهین‌پور با رمان «پای غول» (۱۳۵۳)، علی محمد افغانی با رمان «شادکامان دره‌ی قره‌سو» (۱۳۴۵)، اکبر رادی با مجموعه‌ی «جاده» (۱۳۴۹) و محمود کیانوش با مجموعه‌ی «آینه‌های سیاه» (۱۳۴۹)

غیر از این‌ها در دهه‌ی پنجم امین فقیری با آثاری چون «دهکده‌ی پر ملال» (۱۳۴۷) «کوچه‌باغ‌های اضطراب» (۱۳۴۸) و «کوفیان» (۱۳۵۰) به روستاها پرداخت.

در دهه‌های پنجم تا هفتم محمود دولت‌آبادی با آثاری چون «اوسنه‌ی بابا سبحان» (۱۳۴۷)، «گاوآره‌بان» (۱۳۵۰)، «جای خالی سلوچ» (۱۳۵۸)، «کلیدر» (۱۳۵۹) و «روزگار سپری شده‌ی مردم سالخورده» (۶۹ و ۷۲) و چند اثر دیگر به روستایان خراسان و مهاجرت، کار و زندگی آن‌ها در حاشیه‌ی شهرها با دیدی واقع‌گرایانه نگریست. قهرمانان روستایی داستان‌های وی عموماً روحیه‌ای حماسی و روانی دردآلود و ستیزه‌گر دارند. حسین دولت‌آبادی در رمان «کبودان» (۱۳۵۷) به جنوب کشور پرداخت. در آثار چوبک اقلیم بوشهر، در آثار امین فقیری فارس و در آثار احمد محمود، قاضی ربیع‌حوی، منیر و روانی پور به اقلیم خوزستان بسیار توجه شده است و نادر ابراهیمی در رمان «آتش بدون دود» (۱۳۷۱ و ۱۳۵۲) به ترکمن صحرا توجه کرد. پس از انقلاب، ادبیات اقلیمی در آثار قاضی ربیع‌حوی، دولت‌آبادی، منیر و روانی پور، ابراهیم حسن بیگی، علی اشرف درویشیان، خسرو نسیمی، ابراهیم یونسی و ... دیده می‌شود.

۹- داستان‌های شهری

توجه به زندگی شهری و اقبال گوناگون شهرها و حاشیه‌ی آن‌ها به ویژه طبقات متوسط و فرودست، روشنفکران و کارمندان، محلات پرجمعیت و محروم و ... چشم‌انداز نویسندگانی است که به شهرها توجه خاص نموده‌اند.

محمدمسعود در دهه‌های نخستین زندگی در شهر را در آثار خود به شیوه‌ای زنده و انتقادی توصیف نمود. در دهه‌ی پنجم بهرام صادقی، جمال میرصادقی، نادر ابراهیمی و غلامحسین ساعدی به شهرها پرداختند. بهرام صادقی قصه‌هایش را در فضایی بیم‌زده و آشفته با مضامینی چون ابتدال، تکرار و تقلید فقر و شکست و روان‌کاوی آدم‌ها آفرید.

جمال میرصادقی در «مسافره‌های شب» (۱۳۴۱)، «چشم‌های من سوخته» (۱۳۴۵) و «درازنای شب» (۱۳۴۹) به موضوع زندگی شهرنشینان و توصیف زندگی در تهران قدیم توجه کرد.

نادر ابراهیمی در «مکان‌های عمومی» (۱۳۴۵) و «افسانه‌ی باران» (۱۳۴۶) به زندگی روشنفکران و گرفتاری‌های زندگی در شهر پرداخت. در همین دهه زکریا هاشمی در رمان «طوطی» (۱۳۴۸) شهر را از دید یک لوطی توصیف کرده، به زندگی مردم در محلات پست و بدنام

توجه نمود و بهمن شعله ور در «سفر شب» (۱۳۴۵) به مسایل یکی از محله های شهر تهران نگریست محمود گلاب دره ای در «سگ کوره پز خانه» (۱۳۴۹) و «اباذر نجار» (۱۳۵۳) و «پرکاه» (۱۳۵۳) فقر مادی و معنوی شهرنشینان را تصویر کرد.

در دهه ی ششم نادر ابراهیمی در «غزل داستان های سال بد» (۱۳۵۷) و اسماعیل فصیح در «دل کور» (۱۳۵۲) و هرمز شهدادی در «رمان واقع گرایانه و نمادین «شب هول» (۱۳۵۷) و جمال میرصادقی در «شجرخ» (۱۳۵۵) و «هراس» (۱۳۵۶) و «دوالیا» (۱۳۵۶) درباره ی جنبه های گوناگون زندگی شهری نوشتند.

پس از انقلاب اسلامی در آثار اسماعیل فصیح و محمود گلاب دره ای از جمله «سروشست بچه شمرون» (۱۳۶۳) و جواد مجابی و جمال میرصادقی زندگی شهری مورد توجه قرار گرفت. نیز در بسیاری از داستان های مربوط به انقلاب و جنگ و داستان های زنان و بسیاری از داستان های کوتاه مسایل زندگی شهر و فضای شهرها در دهه های هفتم و هشتم مطرح شده است.

۱۰. داستان های کودکان

از دهه ی چهارم و پنجم ادبیات کودکان به عنوان گونه ای مستقل از ادبیات بزرگ سالان پذیرفته شد و آثار نویسندگانی چون جبار باغچه بان، فریده فرجام، رضا مرزبان، نادر ابراهیمی، م. آزاد، صمد بهرنگی، منصور یاقوتی، محمود حکیمی، مهدی آذرزیدی و ... نشر و دامنه ای گسترده یافت.

پس از انقلاب اسلامی زهره پریخ داستان «دستمال خال خالی» (۱۳۷۰) و سرور پوریا داستان «عجب اشتباهی» (۱۳۶۶) را منتشر کردند و شکوفه تقی چند اثر زیبا از جمله داستان نمادین «تبر» (۱۳۶۴) و افسانه شعبان نژاد چندین داستان افسانه ای برای کودکان و نوجوانان نوشتند. همچنین شکوفه قاسم نیا چند داستان از جمله «یار حسنی و ننه کوچیکه» و «دختر نارنج و ترنج» (۱۳۷۱) را با آمیزه ای از افسانه و واقعیت منتشر نمود و مریم جمشیدی مجموعه ی «گهواره چوبی» (۱۳۶۷) و ناصر ایرانی رمان «سرخون» (۱۳۵۸) و سمیرا اصلا ن پور مجموعه ی «مبصر بعدی» (۱۳۶۸) و رضا رهگذر مجموعه ی «از روستا» (۱۳۶۸) و «مهاجر کوچک» (۱۳۶۰) و چند داستان دیگر را برای نوجوانان آفریدند. نیز در آثار مرادی کرمانی حال و هوای زندگی کودکان روستا تصویر شده است «قصه های مجید» (۱۳۵۸) و «بچه های قالیباف خانه» (۱۳۵۹) از این گونه است.

۱۱. داستان های زنان داستان نویس

از دهه ی پنجم ادبیات داستانی که خالق آن ها نویسندگان زن باشند، به طور جدی مطرح شد و چند داستان نویس زن که برخی پیش از این دهه تجربیاتی داشتند به مسایل اجتماعی عمومی و به ویژه روحیات و دل مشغولی ها و مسایل خاص زنان توجه نمودند. از جمله: سیمین دانشور، مهشید امیرشاهی، گلای ترقی، میهن بهرامی، فریده لاشایی، شهرنوش پاریسی پور، غزاله علیزاده و ... سیمین دانشور در «سوشون» (۱۳۴۸) و شهرنوش پاریسی پور

در «سگ و زمستان بلند» (۱۳۵۵) و «طوبا و معنای شب» (۱۳۶۸) به اجتماع از دیدگاه یک زن روشنفکر نگریستند.

غزاله علیزاده «بعد از تابستان» (۱۳۵۶) و «دو منظره» (۱۳۶۳) و «خانه ادرسیها» (۱۳۷۰) و مهشید امیرشاهی مجموعه های «سار بی بی خانم» (۱۳۴۷) و به «صیغه ی اول شخص مفرد» (۱۳۵۰) را به همین شیوه پدید آوردند.

پس از انقلاب اسلامی داستان نویسانی پیدا شدند چون: سمیرا اصلا ن پور با مجموعه ی «کوه های آسمان» (۱۳۶۸)، راضیه نجار با مجموعه های «نرگس ها» (۱۳۶۸) و «زن شیشه ای» (۱۳۶۹)، مریم جمشیدی با مجموعه ی «عالم و آدم» (۱۳۶۷)، خاطره حجازی با رمان «در شب ایلاتی عشق» (۱۳۷۱)، مهین دانشور با رمان «خانواده ی میکائیل و اعقاب» (۱۳۷۲)، منیرو روانی پور با رمان های «دل فولاد» (۱۳۶۹) و «اهل غرق» (۱۳۶۸)، فرشته ساری با رمان های «مروارید خاتون» (۱۳۶۹) و «جزیره ی نیلی» (۱۳۷۱)، فرشته مولوی با رمان «خانه ابر و باد» (۱۳۷۰) و «نارنج و ترنج» (۱۳۷۱)، «زهره کدخدایان» با «زال مثل اشک چشم» (۱۳۷۳)، سیمین دانشور با رمان «جزیره ی سرگردانی» (۱۳۷۲)، فتنه حاج سیدجواد با رمان «بامداد خممار» (۱۳۷۴)

۱۲. داستان های طنز آلود

داوری در این مورد نسبتاً دشوار است زیرا در بیشتر نوشته های داستانی رگه های طنز و جد درهم آمیخته اند و تاکنون چندین مجموعه از جانب گزینش گران با ذوق ترتیب داده شده است؛ با این حال باید گفت که در طنزنگاری پس از مقالات دهخدا و لحن طنز آلود جمال زاده نوبت به هدایت می رسد با آثاری مانند «غوغ ساهاب» (۱۳۱۲) و توپ مرواری (۲۷-۱۳۲۶) و ولنگاری (۱۳۲۳)

در دهه ی چهارم بهرام صادقی با طنزی فاجعه آلود و فلسفی به داستان های کوتاه پرداخت و ایرج پزشکزاد چند اثر هزل آلود آفرید. در دهه ی پنجم فریدون تنکابنی طنز را با هجو جامعه ی رفاه زده و پول معیار آمیخت و آثاری چون «پیاده ی شطرنج» (۱۳۴۴)، «ستاره های شب تیره» (۱۳۴۷) و «یادداشت های شهر شلوغ» (۱۳۴۸) را نوشت. در دهه ی ششم جواد مجابی در «آقای دوزنقه» (۱۳۵۰) و تنکابنی در «سرزمین خوشبختی» (۱۳۵۷) به طنز پرداختند و ایرج پزشکزاد مشهورترین اثرش «دایی جان ناپلئون» (۱۳۵۱) را نوشت. پس از انقلاب اسلامی داستان های طنز در قالب حکایت ها و اشعار در مجلات مختلف نمود یافت و کسانی چون عمران صلاحی، کیومرث صابری (گل آقا)، احمد عربلو و ... در آن ها قلم می زنند.

۱۳. داستان های جریان سیال ذهن

توجه به ذهن و روان آدم ها و روان کاوی شخصیت های داستانی از آثار هدایت آغاز شد. در دهه ی پنجم صادق چوبک به شیوه ی ناتورالیستی به ذهنیات و درون آدم ها توجه کرد اما جاندارترین اثر داستانی به این شیوه را هوشنگ گلشیری به نام «شازده احتجاب» (۱۳۴۷) نوشت. پس از انقلاب نوشتن به این شیوه دامنه ای وسیع تر یافته است. از

جمله آثار شناخته شده به این شیوه رمان «سقفونی مردگان» (۱۳۶۸) از عباس معروفی است.

۱۴- داستان مدرنیستی

باید گفت کل جریان ادبیات داستانی معاصر به یک معنا مدرنیستی و به تعبیری دیگر غربی است اما مدرنیسم به معنای خاص در آثار هدایت به ویژه در بوف کور دیده می شود به طور مثال جلوه های سوررئالیستی و توصیف های اکسپرسیونیستی در آن. بعد از هدایت نیز برخی هنرمندان روشنفکر مآب مجامعی را تشکیل دادند تا آثاری به شیوه ی سوررئالیست ها پدید آورند. اما بیشترین جلوه ی کارهای نویسندگان مدرنیست (آوانگارد) در دهه های پنجم و ششم دیده می شود. درون مایه ی آثار آن ها عرفان، عشق و مرگ، انزواطلبی و روان کاوی و اعتراض کم مایه و شاعرانه به زندگی اشرافی و بورژوا مآبانه است.

از این نویسندگان شمیم بهار، شهرنوش پارسا پور، علی مراد فدایی نیا، محمد ایوبی بارمان «طیف باطل» (۱۳۵۳) علی مدرّس نراقی، مهشید امیرشاهی، مهرداد صمدی و ... است.

پس از انقلاب اسلامی نیز در آثار برخی نویسندگان روشنفکر و مجلات ویژه آن ها جلوه های مدرنیسم دیده می شود مانند آثار شهریار مندنی پور، منصور کوشان، فرشته سارمی، هرمز ریاحی، محمد شریفی، خاطره حجازی و ...

۱۵- داستان های مذهبی

داستان های مذهبی به طور عام به شکل رمان های تاریخی نمودار شده اند. اما پس از انقلاب نویسندگانی به این زمینه روی آورده و عرصه ی آن را گسترش داده اند و با توجه به زندگی پیامبران و امامان همام (ع) و زاهدان و پارسایان و عارفان راستین، داستان های کوتاه و بلند آفریده اند. از جمله میثاق امیر فجر با رمان های «ورقا» (۱۳۶۴) «زندگی پیامبران» (۱۳۶۷) «فجر اسلام» در ۶ جلد (۱۳۶۱) و «اشراق» (۱۳۷۳) چند نویسنده ی دیگر مانند سیدمهدی شجاعی، حمید گروگان، محمود حکیمی، مصطفی زمانی، علی مؤذنی، ابراهیم حسن بیگی، اکبر خلیلی، راضیه تجار، زهرا زواریان، فیروز زونوزی جلالی و ... به آفرینش داستان های مذهبی توجه نموده اند.

۱۶- داستان های انقلاب اسلامی

پس از انقلاب اسلامی برخی نویسندگان متوجه خلق آثاری در این زمینه شدند که از همه مشهورتر در دهه ی نخستین انقلاب اینانند: ناصر ایرانی با «زننده باد مرگ» (۱۳۶۲)، رضا برهانی با «رازهای سرزمین من» (۱۳۶۹)، علی اشرف درویشیان با «سال های ابری» (۱۳۶۹)، محمود گلاب دره ای با داستان بلند «دال» (۱۳۶۶)، خسرو نسیمی با «خبر آن سال ها» (۱۳۶۲) و «رقص رنج» (۱۳۵۹)، جمال میرصادقی با «بادها خبر از تغییر فصل می دهند» (۱۳۶۳)، مصطفی امیرکیانی با «درخت ها ایستاده می میرند» (۱۳۶۶) و ... در دهه ی هشتم سیمین دانشور «جزیره ی سرگردانی» (۱۳۷۲) و

علی اصغر شیرزادی رمان «طبل و آتش» (۱۳۷۰) و احمد محمود «مدار صفر درجه» (۱۳۷۱) و ابراهیم یونسی «گورستان غریبان» (۱۳۷۲) و «دلدادها» (۱۳۷۲) را پدید آوردند.

علاوه بر رمان ها داستان نویسانی چون محسن مخملباف، عباس معروفی، جمال میرصادقی، فرهاد کشوری، اصغر الهی، نادر ابراهیمی، تقی سلیمانی، هوشنگ عاشورزاده، یعقوب آژند، مصطفی جمشیدی، سیدمهدی شجاعی و ... در عرصه ی داستان کوتاه آثار ماندگاری با مضمون انقلاب آفریدند.

۱۷- داستان های جنگ

جنگ از مضامینی است که از آغاز مورد توجه داستان نویسان قرار گرفت. مضمون جنگ در بسیاری از رمان های اجتماعی، سیاسی و دینی دیده می شود. موضوعاتی همچون شهادت، اسارت، جان بازی، ابراز رشادت و شرح دلیری ها، فرهنگ جبهه ها، مهاجرت و گریز از شهرها و اسکان در دیگر نقاط کشور، بمباران و ... بارها در رمان های جنگ آمده است. رمان های مشهور مربوط به جنگ این هاست:

«زمین سوخته» (۱۳۶۱) از احمد محمود، «نخل های بی سر» (۱۳۶۳) از قاسمعلی فراست، «عروج» (۱۳۶۳) از ناصر ایرانی، «باغ بلور» (۱۳۶۵) از محسن مخملباف، «زمستان ۶۲» (۱۳۶۶) و «ثریا در اغما» (۱۳۷۱) از اسماعیل فصیح، «سروداروند رود» (۱۳۶۸) از منیژه آرمین، «ترکه های دوخت آلبالو» (۱۳۶۸) از اکبر خلیلی، «سال های عشق و جنگ» از حسین فتاحی، «خاک سرخ» (۱۳۷۲) از شهره کیلی، «ریشه در اعماق» (۱۳۷۳) و «سال های بنفش» از ابراهیم حسن بیگی،

۱۸- رئالیسم جادویی

نوشتن به این شیوه محصول سال های اخیر و پس از آشنایی داستان نویسان ایرانی با شیوه ی مارکز نویسنده رمان «صد سال تنهایی» است. استفاده از اساطیر کهن، توجه به آداب و رسوم و خرافه ها و باورهای محلی، استفاده از سمبل و نماد و طرح مسایلی کنایی و درهم آمیختن وهم و واقعیت از مشخصات این آثار است. از میان نویسندگان ایرانی شهرنوش پارسا پور «طوبا و معنای شب» (۱۳۶۷) و منیر و روانی پور رمان «اهل غرق» (۱۳۶۸) را به این شیوه نوشته و آثاری واقع گرایانه اما پر از ابهام و پوشیدگی آفریده اند. فرشته مولوی نیز «نارنج و ترنج» را با درهم آمیختن سبک قصه گویی سنتی ایرانی و رئالیسم جادویی نوشته است.

مراجع و منابع کنی:

- ۱- صد سال داستان نویسی در ایران، حسن میرعابدینی، تهران، نشر تندر، چاپ دوم، ۱۳۶۹
- ۲- ادبیات نوین ایران، یعقوب آژند، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳
- ۳- کتاب شناسی ادبیات داستان ایرانی، یعقوب آژند، آرمین، ۱۳۷۳
- ۴- مجله ی ادبیات داستانی، شماره های ۵-۱، حوزه ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی